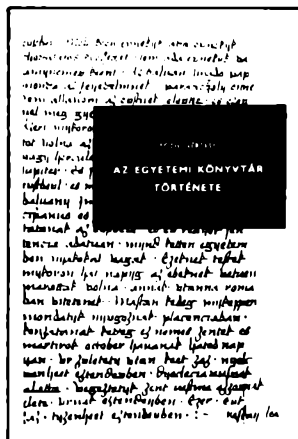

SZEMLE

TÓTH András – VÉRTESY Miklós: **A Budapesti Egyetemi Könyvtár története**
 Historia Bibliothecae Universitatis Budapestinensis. 1561–1944. Bp. Egyetemi Kvt., 1982. 585 p.

Egyetlen – igaz – vaskos kötetben foglalták össze az Egyetemi Könyvtár történetét a könyvtár múltjának ismert kutatói. A most megjelent monográfia több évtizedes, rendszeres munkálkodás-kutatás eredményeit foglalja össze, s bizonyítja: e nagy horderejű könyvtártörténeti probléma nem éppen sok kutatót vonzott, továbbá, hogy az irodalom – erről tanúskodik egyébként a nem túl nagy terjedelmű jegyzetapparátus is – nem éppen gazdag. Persze külön hangsúlyozzák, hogy mennyit köszönhetnek a részkutatásaik

eredményeit publikáló *Dümmerth Dezsőnek, Pálvölgyi Endrének* stb.

A címben megjelölt időszakot a szerzők két részben (1874-ig *Tóth András*, az utána következő korszakot *Vértesy Miklós*) dolgozták fel, tulajdonképpen formális szakaszolást alkalmazva (az új, jelenlegi épületbe való költözésig tart az első rész, a beköltözéssel, 1875-tel indul a második), de a szerzők – minden különbség ellenére is – azonos felfogásmódja, könyvtártörténeti irányultsága következtében – e szakaszhatár egyszerűen technikai határt jelöl, maga a mű egységesnek, jól proporcionáltnak látszik.

A kötet forgatóját elsőül a szerzők szinte végtelen szerénysége fogja meg: *Tóth András* úgy indítja a monográfiát, mintha teljesen szokványos és egyszerű feladatot kellene végrehajtania, még érintőlegesen sem szól sem a téma nagyságrendjéről, sem az intézménytörténet-írás általános, a könyvtártörténet-írás speciális gondjairól, még csak utalás sem történik arra, hogy mekkora és milyen jellegű külföldi szakirodalom szól éppen ezekről a kérdésekről, hogy a szerző(k)nek milyen elvi, forráskritikai, felfogásmódbeli problémákkal kell szembenéznie, hogy milyen keretek közé kell egyéni kutatási eredményeiket beilleszteniük stb. *Vértesy Miklós* ugyan saját anyaga feldolgozása elé irt egy nem egészen három flekknyi bevezetőt, ám ez is csak általános, utalásszerű hazai köz-történeti vázlatot ad. A mű azonban metodikai fontoskodás és a nemzetközi összevetés (ezt azért hiányolhatjuk) nélkül is – a választott keretek közt, s az elsődlegesen feltáró cél felől nézve – komoly és imponáló alkotás. Kétségtelen, hogy egyik legnagyobb múltú, legjelentősebb állományú, mindenképpen könyvtártörténetünk egyik legfontosabb tárgya úgy kapott monografikus feldolgozást, hogy a gyanútlan olvasó azt vélheti: egyszerűen csak el kell kezdeni a könyvtár krónikáját attól a pillanattól kezdve, hogy igazolhatóan beszereztek az első könyvek, megtörtént a könyvtár megalapítása és azután regisztrálni kell a könyvek, kéziratok, egyéb dokumentumok beérkezéseit, a gyarapítás módjait, a katalógusok elkészültét, az olvasók jelentkezéseit, az igazgatók és igazgatói koncepciók

változásait, a könyvtáráépület módosulásait. Pedig, hogy ennél lényegesen többről van szó, azt akár az elméleti szempontból fölöttébb visszafogott alkotásból is igazolhatnánk.

Mindjárt a mű elejével. A kezdetet feldolgozó Tóth András – bravúros módon – bemutatja, hogy az egyetemi könyvtár 74 (vagy 75) évvel az egyetem alapítása előtt létrejött már, hogy a kezdőpontnak 1561-et kell tekintenünk, hogy könyvrendelésre már 1560-ban sor került stb. Nem szól ugyan egy szót sem a források jellegéről, csoportjairól, típusairól, de kitűnően kezeli mind a rendtörténet (a jezsuita rendről van szó), mind az első katalógusok, mind az oktatástörténet, mind az elsődleges, ma is kézügyre eső „források”, a legrégebbi egyetemi könyvtári könyvek (az ún. *Antiquissima*) tanúvallomásait. Ezek a kezdetek – ami magát a könyveket, az intézményt, az alapítók koncepcióit illeti – végtelenül szerénynek látszanak. E látszatot a szerző sem áttömi, sem átfogalmazni nem kívánja. Míg később – igaz ott is csak nagyon módjával – sor kerül arra, hogy napjaink (inkább talán tegnapijaink) „modern” könyvtári koncepcióival szembesüljön az egyetemi könyvtár funkciórendszere, vezetése és organikus (vagy inkább hivatali) szervezete, addig a kezdetek – gondoljuk meg, 1561-es kezdetről van szó (ez évben kezdi meg működését Debrecenben *Huszár* Gál nyomdája, ekkor jelenik meg az első magyar nyelvű, katolikus vitairat, s Debrecenben, az antitrinitárius *Arany* Tamás *Méliusz Juhász* Péterrel vitázik) – megmaradnak minden kezdet naiv-ártatlan genezisében. Adatszerűen kétségkívül pontos, ám nagyon is szikár rajzot kapunk, kitűnő részletanalízisekkel. Mesteri például az, ahogyan – hangsúlyozottan Pálvölgyi Endre nagyszerű katalóguselemzéseire támaszkodva – az első lajstromok, leírások, „katalógusok” szemrevételezését végrehajtja. Az a fejezet, amelyben az 1632-es illetve 1690-es katalógusokról esik szó, talán a könyv első részének csúcsteljesítménye. Ám – és ez sem egyszerűen formális szempont – az ilyen és nem kevés hasonló, ha talán nem is ennyire kiérlelt – részleteket az olvasónak kell felfedeznie. A mű tartalomjegyzéke nem utal rájuk, nem teszi őket elő- vagy visszakereshetővé. Némi képp a munka elméleti, metodikai hiányosságait tükrözi ez a nagyon egyszerű, a monográfia külső, jellegtelen vázát felfedő tartalomjegyzék. Aláhúzza, nyomatékosítja mintegy a kötet krónika-jellegét. Kettős évszámok, szakaszok és alszakaszok váltják egymást a címekben, a könyvtár igazi, „mély”-története elsikkad a „josefinizmus évtizede”, „a két világháború között” stb. megjelölések mögött. Pedig ez a történelem, történeti struktúra „benne van” a műben. Igaz, egymástól sokszor elválasztott szegmentumokban, csak ritkán állítva helyre az eredeti összefüggéseket. Mert persze igen fontos, hogy milyen volt *Toldy* igazgatósága, hogy miként történt a feldolgozás egy-egy adott korszakban, alkorszakban, hogyan alakult a személyzet létszáma stb., de ennél sokkal fontosabb magának a könyvtárnak mint rendszernek a fejlődése. Talán éppen ebből az egyszerűhöz, szerényhez való vonzódásban rejlik annak is az oka, hogy miért oly nehéz orientáló, értékítéleteket tartalmazó passzusra bukkanni a könyvben. Persze van, vannak ilyen részek is. Ragyogó az a kép, amit *Vértesy* az új könyvtáráépületről ad, sokoldalúan, szemléletesen, vérbeli könyvtárosi szemmel látja és láttatja a mindenki által jól ismert palotát, ám sem ezt, sem a konzervatív, passzív rezisztens vezetés alapos jellemzését nem tudja összekapcsolni egymással, sem a sokkal fontosabb – állományalakítási, feldolgozási, olvasószolgálati, különgyűjteményi stb. állapotokkal, a funkciók rendszerének módosulásaival, a könyvtári szervezet újra-meg-újra való átrajzolódásaival.

Mielőtt azonban így tűnne, hogy a szerzők túlon túl is analitikusan, részekre tagoltan tárgyalják témájukat, meg kell említenünk, hogy a krónika időnként – nem is olyan ritkán – szélesebb kitekintésűvé, átfogóbbá, súlyosabb anyagokat is hordozóvá válik. Kiemelkedik pl. az első részből a nagyszerű Toldy Ferenc portré. Óróra szólva, mintegy az ő ürügyén, Tóth András (aki kiváló kutatója Toldynak, nevezetes ITK-beli tanulmánya ezt kétségtől igazolja) egy fejezet erejéig szakít megszokott tárgyalásmódjával, kitér fontos művelődéstörténeti összefüggések felvázolására, művelődéspolitikai koncepció részletekben ismertetésére, sőt rekonstruálására, szempontjai jellegzetesek, karakteresek lesznek. Mintegy példája ennek a résznek Vértesy *Pasteiner* Ivánról, *Ferenczről*, *Szinnyeiről* adott jellemzése. Az embert, a tudóst, a hivatalnokot, a könyvtárvezetőt, a művelődéspolitikust (vagy a művelődéspolitikától elvszerűen tartózkodó hivatalvezetőt), a hatóságokkal kiegyező vagy azokkal harcban álló személyiséget festik ezek a részek, egységben, egyszerre láttatva a bonyolult összefüggéseket. Nem így az igazi könyvtári vonatkozások esetében. A szerzők kitűnően tudják (ha nem mondják is), hogy a könyvtár rendeltetésére, feladataira stb. vonatkozó előírások, források, dokumentumok nem az igazi problémákat tükrözik. Tudják, hogy egy-egy katalogizálási, beszerzési döntés mindig jóval több és főleg más, mint aminek szándékolták, hogy a könyvtár valóban rendszeres intézmény, amelynek igazi mozgásait, valódi életét nem, de legalábbis nem elsősorban a körülötte, benne ügyködők határozzák meg, amelynek valódi struktúráit mindig és minden egyes esetben rekonstruálni kell, ezt a rekonstrukciós, feltáró munkát sokszor el is végzik, ám mindig úgy tűnik, hogy az igazi mozgatórugók mégiscsak külsők, illetve felületiek. Nem kétséges, hogy sokkal nagyobb, sokkal úttörőbb jellegű lehetett volna a mű, ha szerzői kétfelől is szakítanak „egyszerű”, „kézenfekvő” módszerükkel. Ha egyrészt „nagyobb feneket kerítenek” a tágabb összefüggéseknek, az európai horizontnak, a nagy egyetemi könyvtárak összehasonlító vizsgálatának – így vonatkoztatási, orientációs pontokhoz, összefüggésekhez juthattak volna, speciális szempontú művelődéstörténet adhattak volna; másrészt, ha még jobban elmerülnek az „apróságokba”, ha az állománygyarapítást még sokkal „szőrözöbben”, egyes tételekig lemenően (persze reprezentatív blokkokat választva ki) tárgyalják, ha felkutatták volna, hogy miként képezte le a tudományos könyvek egyetemi könyvtári jelenléte (ill. jelen nem léte) a tudományos fejlődést, milyen típusú és mélységű tudománytörténetről tanuskodik stb.

Van a krónika-írásnak persze számos előnye, pozitívuma is. Egyrészt – először e mű megjelenésével – tisztán és világosan áll előttünk egy nagyon-nagyon fontos könyvtár fejlődéstörténete. Mérheterlen mennyiségű adat sorakozik jó rendben egymás után, a kronológia láncára felfűzve, termérek homályos pont válik világossá, vagy attól, hogy először kerül rendszeres feldolgozásra, vagy attól, hogy más – tisztázottabb, jobban felkutatott – anyagrészsel kerül kapcsolatba. Igen jelentős mennyiségű forrásanyag kerül napvilágra, részint hű leírásban, értelmezés előtti tiszta állapotban, részint utalásszerűen, pontos helymegjelölésekkel. Monográfia a mű abban a tekintetben is, hogy összefoglalja, magába veszi minden eddigi irodalom megállapításait, kijelöli, tisztázza a problematikát, soha nem merészkedik hipotézisek felállítására, a biztosat, a jól tudottat, a most vagy korábban biztonsággal állíthatót adja. Nincsenek hézagok, homályban hagyott évek, szakaszok a műben, minden évtizedről megoldható, hogy mi történt alatta, mi és miből

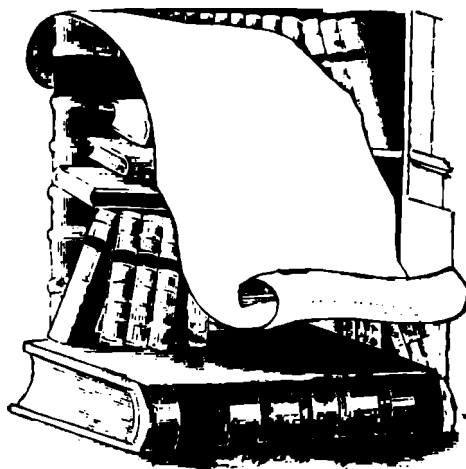
tudható róla. Különösen jól kidolgozott egy éppen nem jelentéktelen szál, nevezetesen az egyeteméhez való kapcsolódás. E vonatkozás együtt és egyszerre személyes (az igazgatók általában egyetemi tanárok is), gazdasági és szellemi is (az egyetemi tanács beleszólása a könyvtár gyarapításába, szervezésébe, célkitűzéseibe). Folyamatosan olvasva a könyvet (és elsősorban ilyen folyamatos olvasásra alkalmas adattár-jellege mellett is), kitűnően áttekinthető, hogy miként vált a 28 kötetes „gimnáziumi” könyvgyűjteményből először a teológia nagyszabású tudományos szakkönyvtárává, azután az egyetem általános tudományos könyvtárává, végül a filozófia, történelem, irodalomtörténet legjobb külföldi termékeinek hazai gyűjteményévé. Megtudható belőle, hogy kiket szolgált, hogy miként épült bele könyveivel a magyar tudományosság és felsőoktatás történetébe, hogy milyen problémákkal (beszerzési keretek, épület, feltártság, ill. annak hiánya) között, hogy miként vélekedtek róla a felső hatóságai, prominens olvasói, hogy igazgatói milyen állapotban vették át és adták tovább, hogy mikor milyen egyetemnek, ill. általános kulturális helyzetnek volt része, szolgálója vagy éppen motorja.

Nagyon sok apróságot is megtudhatunk a műből. Olyasmiket – csak látszólag lényegtelenek ezek –, hogy mennyire zavarta a könyvtári tisztviselőket, ill. az olvasókat az elhelyezés egy-egy adott rendje, hogy hány asztal állott egy-egy időszakban az olvasóteremben, hogy milyen politikusokkal állt jó kapcsolatban egy-egy igazgató, hogy az igazgatói jelentések milyen észrevételekkel, panaszokkal foglalkoztak és melyeket tartottak indokolatlannak, reflexióra érdemtelennek, hogy hogyan alakult a könyvtár kiadási tevékenysége stb., stb. De még ettől, ezektől az adatokból sem válik soha, egyetlen fejezetre sem zsúfolttá, áttekinthetetlenné a monográfia. Minden szépen megtalálja a neki való helyet, fejezetet, passzust, az adatok nem torlódnak össze – ha már egy átfogóbb, fentebb körvonalozott rendbe, szigorú koncepcióba nem illeszkednek is, legalábbis nem állnak össze „öntörvényűen” valamilyen nem is szándékolt képbe. Mindent a kronológia, az időrend tart össze, egy olyan fejlődéssor tagjaként szerepel minden adalék, amely biztos és megnyugtató, de nem „zár” annyira, hogy egy újabb vizsgálódás, átfogóbb, történetibb megközelítésmód ki ne szabadíthatná őket, át ne rendezhetné a készségesen kezelt ügyébe adott tényeket, adalékokat, felismert összefüggéseket. Mert, hogy egy ilyen új feldolgozásra szükség van, az – a könyv minden értékét, a benne fekvő hatalmas munka jelentőségét és áldozatosságát messzemenően elismerve is – nem lehet kétséges. A tárgy követeli azt, objektív súlyával és jelentőségével, külföldi – és nagyon kevés számú hazai feldolgozás pedig valószínűsíti, hogy eljövendő lesz majd egy másik egyetemi könyvtári történet is.

A kötet 1944-ig tárgyalja a könyvtár történetét. Utolsó soraiban olvasható, hogy a háború, az ostrom nem okozott komoly károkat az állománynak, hogy pedig 1945-től mindenképp új szakasz, döntően más könyvtártörténeti korszak következik, az indoklás nélkül is nyilvánvaló. Mégsem szerepel a kötet címlapján az első kötet megjelölése. Lehetséges, hogy a könyvtár történetének kutatói, a könyvtár jelenlegi vezetése még nem találja elég érettnek a helyzetet ahhoz, hogy napjainkig feldolgozza az intézmény történetét, lehet az is, hogy csak az ígértől tartózkodik, a könyv jellegéhez oly jól illő szerénységgel. Egy bizonyos. Bármennyire is óhajtánánk egy másik egyetemi könyvtári történetet, fölöttébb szükségesnek véljük, hogy előbb e könyv módszerével megírott

második kötet is kövesse ezt az elsőt. A megtett út csak a végéről látható át teljesen, csak a mindig elmozduló végpontról ítélhető meg igazán.

BERECZKY László

PÁLYÁZAT AZ IFLA FŐTITKÁRI MUNKAKÖRÉRE. A Könyvtári Egyesületek és Intézmények Nemzetközi Szövetsége közölte, hogy főtitkára 1986-ban nyugdíjba vonul és új főtitkárt keresnek 1987 márciustól. Az angol, francia és német nyelvismeretet, könyvtári, illetve határterületi felsőfokú végzettséget és gyakorlatot, nemzetközi munkában szerzett gyakorlatot, továbbá szervezési, pénzügyi és kapcsolódó vezetői ismereteket igénylő munkakör betöltésének részletesebb feltételei megtekinthetők a Magyar Könyvtárosok Egyesületének illetékes tisztségviselőinél: *Pröhle Éva* (Országgyűlési Könyvtár), *Kovács Dezső* (Építésügyi Tájékoztatási Központ) és *Vajda Erik* tudományos titkár (Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár).